

EDUARDO VOLTERIO MĖGINIMAI SUSIGRAŽINTI RANKRAŠČIUS IR KNYGAS

XIX a. pabaiga – XX a. pirmoji pusė Lietuvos kultūros ir mokslo istorijoje siejama su daugybe žymių vardų. Vienas iš jų yra profesorius Eduardas Volteris. Nors enciklopedijoje E. Volteris apibūdinamas kaip baltistas ir etnografas, jo mokslinės veiklos sferų galima išskirti daugiau. Tai ir muziejininkystė, tautosaka, literatūros istorija, archeologija, paminklosauga. Prof. E. Volteris, nugyvenęs gražų amžių, ateinančioms kartoms paliko per 160 straipsnių ir recenzijų, skelbtų Rusijos, Lietuvos, Latvijos spaudoje. E. Volterio rankraštinis palikimas Lietuvoje saugomas dviejuose rankraštynuose: Mokslų akademijos bibliotekoje ir Lietuvos nacionalinėje bibliotekoje. Dalis E. Volterio knygų ir archyvo yra likę Peterburge.

Šiame straipsnyje autorė, remdamasi Nacionalinės bibliotekos Rankraščių skyriuje saugomo E. Volterio archyvo (F 17) medžiaga, siekė parodyti profesoriaus mėginimus susigrąžinti iš Peterburgo tą dalį archyvo.

Kad ir kokios sąlygos buvo priverčę E. Volterį palikti Peterburgą, gyvendamas Lietuvoje, profesorius ne vieną kartą kreipėsi į įvairias instancijas, norėdamas susigrąžinti savo knygas ir archyvą. Rusijos mokslų akademijos nuolatinis sekretorius, atsakydamas į E. Volterio 1925 m. rugsėjo 26 d. laišką, pranešė, kad profesoriaus prašymas išrinkti rankraščius, saugomus Mokslų akademijos bibliotekos Slavistikos skyriuje, tikrai nepatenkinamas, nes į tą skyrių jie pateko „didelėje betvarkėje“ ir atrinkti juos tuo metu, kai bus švenčiamas Rusijos mokslų akademijos 200 metų jubiliejus, neįmanoma. Ateityje, jeigu bus laiko, juos sutvarkys¹.

1927–1929 m. TSRS MA nuolatinis sekretorius nieko paguodžiančio nepranešė. Kiekviename laiške papunkčiui buvo išdėstoma, kad „Postilės“ 3–asis leidimas išėjo, ir E. Volteriu bus išsiųsta per MA Tarptautinių mainų biurą 25 autoriniai egzemplioriai, kad pagal 1927–1928 m. planą tęsti 1599 m. „Postilės“ leidimą nenumatoma. Kai dėl profesoriaus paliktų knygų ir rankraščių – tai jam priklausiusios knygos (2 000 vnt.) saugomos sisteminė tvarka Slavistikos skyriuje. Joms aprašyti (jeigu tai darys vienas žmogus) prireiks trijų savaitių. Rankraščiai, užrašų kortelės, kortelės žodynui, susirašinėjimas ir kiti dokumentai, palikti Slavistikos skyriuje, saugomi vienoje dėžėje ir penkiolikoje aplankų, kur jie sudėti be jokios tvarkos. Jų aprašymas labai sudėtingas reikalas, todėl gal užtektų apsiriboti suminiu aprašu. Ir svarbiausias teiginys, kad „svetimo, pašalinio asmens, ypač iš užsienio, kvietimas šiam darbui yra nepageidautinas“². Profesoriumi priklausiusių fonogramų išskyrimas taip pat sudėtingas, nes nėra aprašų, kuriuose būtų nurodyta, kam jie priklausė³. Be minėtų knygų ir rankraščių, Slavistikos skyriuje saugoma 170 egz. antrojo leidimo

¹ F 17–432. L. 1.

² F 17–232. L. 4.

³ Ten pat. L. 5.

„Lietuviškos chrestomatijos“ (Литовская хрестоматия). Ši chrestomatija buvo išspausdinta Akademijos spaustuveje 1 200 egzempliorių tiražu, tačiau 1924 m. potvynio metu visas tiražas žuvo, tik rankraštis išliko pas spaustuvės vedėją. Spaustuvei ir Akademijos bibliotekai duoti nurodymai pasiūsti knygas į Lietuvą per Užsienio reikalų ministeriją⁴.

Gal naivokai atrodo profesoriaus prašymas po vienuolikos metų TSRS MA bibliotekoje surasti ant stalo paliktą monetą. Į šį prašymą buvo atsakyta, kad monetą profesorius tikriausiai paliko privačiame bute – bibliotekoje apie ją niekas nieko nežino⁵.

1929 m. E. Volteris kreipėsi pagalbos ir į Lietuvos Respublikos pasiuntinybę Maskvoje. Pasiuntinybės referentas Juozas Radušis atsakė, kad vietos sąlygomis pasiuntinybė negali tiesiogiai susirašinėti nė su viena sovietų įstaiga, o prašyti tarpininkauti Užsienio reikalų komisariatą po to, kai pastarasis jau sutiko prof. E. Volterio knygas išleisti be kliūčių ir kai teliko tiktai techninė knygų išgabavimo dalis, pasiuntinybė mano, kad nepatogu⁶. Tuo labiau, kad pasiuntinybėje susidariusi tokia nuomonė (iš E. Volterio susirašinėjimo), kad prof. E. Volterio prašymu dalį knygų MA biblioteka išsiuntusi⁷.

1930 m. gruodžio 19 d. Lietuvos užsienio reikalų ministerija pranešė, kad Lietuvos pasiuntinybės Maskvoje žiniomis, žygiai daromi, bet knygos dar yra Leningrade. 1931 m. kovo 13 d. Užsienio reikalų ministerija persiuntė E. Volteriui iš Leningrado per Lietuvos pasiuntinybę Maskvoje išsiųstų knygų važtaraščio kopiją ir Lietuvos pasiuntinybės Maskvoje hidraščio nuorašą. Taip pat profesoriumi buvo išsiųstas ir pranešimas, pagal kurį jis turėjo atgauti knygas muitinėje⁸.

Pagalbos E. Volteris kreipėsi į Antano Smetonos lituanistikos institutą. Tačiau institutas didelio susidomėjimo šiuo reikalu neparodė. Dr. Konstantino Avižonio pasirašytame rašte (1940 m. gegužės 11 d.) nurodyta, kad E. Volterio išvardyti rinkiniai yra Rusijos mokslo įstaigų nuosavybė, todėl vargu ar sutiks tuos rinkinius institutui perleisti, o paskolinti irgi sunkiai tebus galima. Juo labiau, kad Lietuvių tautosakos archyvas šiuo metu turi per 8 000 fonogramų, todėl iš Leningrade paliktų 200 fonogramų įrašų daugelis jau gali būti turimų tekstų pasikartojimai. Todėl paliktų fonogramų kopijas tikslinga daryti tik tų, kurių institute nėra. Be to, nežinoma, kokia yra tų fonogramų būklė. Kai dėl rusų ir lietuvių laikraščių iškarpų apie lietuvių veikimą ir dėl Amerikos lietuvių laikraščių komplektų – tai vargu ar Rusijos mokslo akademija juos perleis institutui. Be to, nemažai Amerikos lietuvių laikraščių komplektų yra dabartinėse Lietuvos mokslo įstaigose. Varšuvos žandarų bylos gali būti labai vertingos, tačiau ligi šiol iš SSSR nėra pavykę atgauti Lietuvos praeičiai daug svarbesnių archyvinės medžiagos rinkinių, net ir pernai rudenį (1939 m.) išvežtų iš Vilniaus. Dėl to institutas vilties išgauti ir žandarų bylų rinkinius neturi. Institutas galė-

⁴ Ten pat. L. 3.

⁵ Ten pat. L. 5.

⁶ F 17–146. L. 3.

⁷ Ten pat. L. 5.

⁸ Ten pat. L. 6.

tų užsakyti jas tik gerai ištyręs, kur tos bylos dabar yra laikomos, koks jų turinys ir ar iš viso jos dar tebėra išlikusios. Be to, ši medžiaga šiandien nėra aktuali instituto darbams. Ir paskutinis sakinytis, tiesiai viską sustatantis į savo vietas. „Jei Tamsta, po-ne Profesoriau, savo iniciatyva imtumėsi kurių nors žygių minėtai medžiagai išgauti, tai Institutas prašo šitų Tamstos pastangų nejungti su Instituto vardu“⁹.

1941 m. kovo 19 d. E. Volteris šventė savo 85–metį. Dėkodamas V. Biržiškai už sveikinimus, profesorius išreiškė susirūpinimą M. Daukšos „Postilės“ išsaugojimu ir prašo pasirūpinti, kad iš Leningrado, Rusijos mokslų akademijos Slavų skyriaus, būtų atgautos lietuviškos plokštelės, iškarpos iš laikraščių apie lietuvių klausimus, Rusijos policijos departamento III skyriaus protokolų išrašai, nes jis nori išleisti straipsnių rinkinį „apie lietuvių liaudies kančias caro režimo metu“¹⁰.

1941 m. gruodžio 14 d. prof. E. Volteris mirė. Jo rankraščiai į Lietuvą nesugrįžo.

E. Volterio rankraštinių palikimas, saugomas Peterburge, gana plačiai aprašytas 1963 m. išleistame TSRS mokslų akademijos archyvinės medžiagos apžvalgos penktame tome¹¹.

⁹ F 17–149. L. 1.

¹⁰ F 17–24. L. 1.

¹¹ Архив Академии наук СССР. Обзорение архивных материалов. Т 5. 1963. С. 105–108.